

Ю. О. ГЛАДЬО

Юлія Олексіївна Гладьо, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАВО ВИМОГИ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД МАЙНА

Розвиток економічних відносин в Україні дає підстави для активного введення в обіг майнових вимог. Кредитори дедалі частіше почали використовувати свої майнові вимоги як засіб погашення боргів, одержання прибутку тощо. Практика йде таким чином, що ставить майнові вимоги на рівень засобів здійснення розрахунків.

У юридичній літературі питання обігу прав вимоги порушували ряд вчених, зокрема В. В. Байбак¹, А. В. Вошатко², Ю. Галинська³, В. О. Лапач⁴, К. І. Скловський⁵, Ю. Е. Туктаров⁶, В. В. Почуйкін⁷ та ін.

Відповідно до ч. 1 ст. 190 Цивільного кодексу України (надалі – Україна), майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. У ЦК України чітко не вказується, що права вимоги майнового характеру належать до майна. Як правило, право вимоги асоціюється з майновими вимогами. М. В. Венецька розглядає право вимоги у декількох аспектах:

- один із видів майнових прав, об'єкт цивільних прав;
- суб'єктивне майнове право особи, що виникає із зобов'язальних відносин і пов'язане з матеріальними (майновими) вимогами, що виникають між учасниками цивільного обігу з приводу матеріальних благ, розподілу майна та обміну товарами, послугами, виконаними роботами, грошима тощо;
- зобов'язальне право кредитора вимагати певної дії від боржника⁸.

Перші два визначення окреслюють право вимоги як майнове, третє ж – загальне визначення для права вимоги у відносних правовідносинах. Слід зазначити, що право вимоги існує також і в абсолютних правовідносинах, тому, при визначенні поняття «право вимоги» доцільно виділяти ще й право вимоги носія абсолютного права до третіх осіб («усіх і кожного») щодо утримання від дій, які б могли порушити абсолютне право. Таке право вимоги, звісно ж, не носитиме майнового характеру, хоча й спрямоване на досягнення майнових інтересів носієм абсолютного права. Перевага дефініції права вимоги як майнового права у відносних правовідносинах зумовлені тим, що зобов'язальні відносини найбільш пов'язані із обігом вимог кредиторів, які спрямовані на задоволення їх майнових інтересів. Як зазначає С. В. Тарнопольська щодо Цивільного кодексу Російської Федерації, терміни «право» та «вимога» є взаємозамінними. Саме ж словосполучення «право вимоги», вважає науковець, дозволяє ідентифікувати цю категорію прав серед інших майнових прав⁹.

Ще в римському праві існувала теза, що предметом зобов'язання може бути тільки те, що може виплачуватися грошима. Зміст зобов'язання становила виключно така поведінка, яка створювала у кредитора матеріальну вигоду, а невиконання зобов'язання – збитки¹⁰. Як зазначав Ф. І. Гавзе, при аналізі поняття зобов'язання виникає питання чи можуть існувати зобов'язання без майнового змісту. Вчений вважав, що так чи інакше усі зобов'язання пов'язані майновими відносинами. Оплатні зобов'язання, яка б не була їхня мета, все одно належать до майнових. Окрім того, науковець наголошує на тому, що безоплатне зобов'язання відноситься до майнового, якщо його змістом є передача речей у власність (наводить приклад договору дарування) чи безкоштовне користування чужою річчю або ж безоплатне зберігання речі.¹¹ Якщо брати за підставу розмежування прав вимоги характер вимог, дійсно, безоплатність правочину не матиме значення, враховуватиметься виключно зміст вимоги. Візьмемо до прикладу договір дарування. Відповідно до ч. 1 ст. 717 ЦК України, за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдарованому) безоплатно майно (дарунок) у власність. Такий договір може бути як реальним, так і консенсуальним. За даним договором у обдарованого виникатиме право вимоги щодо одержання майна у власність, а в дарувальника – обов'язок щодо його передачі. Незважаючи на те, що договір дарування по своїй природі безоплатний, право вимоги обдарованого до дарувальника носитиме майновий характер, оскільки сам договір є підставою для переміщення майна від одного власника до іншого. Відповідно, між контрагентами виникають майнові відносини, а право вимоги виступатиме майновим правом, оскільки служить для задоволення майнових інтересів обдарованого. Таким чином, за спрямованістю на задоволення конкретного інтересу права вимоги поділяються на права вимоги майнового та немайнового характеру.

Розглядаючи право вимоги як різновид майна, необхідно наголосити на тому, що права вимоги немайнового характеру не належать до майна. Погоджуючись з думкою, іслювленою З. В. Ромовською, потрібно зазначити, що майновими правами особа може розпоряджатися на власний розсуд, окремі з них можуть переходити до спадкоємців, у той час як особисті немайнові права мають іншу природу, перш за все тому, що людина не може від них відмовитися¹². Тому до майна входять виключно права вимоги майнового характеру, які належать до майнових прав.

Законодавче визначення майнових прав міститься у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»¹³. Зокрема, зазначається, що майнові права – це

будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги. Таке визначення не досить вдале, оскільки права вимоги (конкретні вимоги) можуть бути як майновими, так і немайновими. У свою чергу, права вимоги майнового характеру належатимуть до майнових прав. Тому доцільніше використовувати термін «права вимоги майнового характеру».

Права вимоги майнового характеру за юридичною спрямованістю на певний результат можна поділити на: право вимоги щодо надання послуг; право вимоги щодо виконання певних робіт; право вимоги щодо передачі майна; право вимоги щодо сплати коштів тощо. Дещо інший розподіл прав вимоги міститься в п. 5 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р.¹⁴ (із наступними змінами та доповненнями), де зазначається, що іноземні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді грошових вимог та права на вимоги виконання договірних зобов'язань, які гарантовані першокласними банками і мають вартість у конвертованій валюті, підтверджену згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями. Таким чином, законодавець виділяє два види прав вимоги, які можуть виступати в якості інвестицій.

Належність зобов'язальних прав вимоги до майна широко дискутується, причиною різних поглядів є те, що одні вчені ототожнюють поняття «майно» та «річ», виключаючи при цьому майнові права з різновидів майна, інші ж навпаки включають у склад майна як речі, так і майнові права. До прикладу, Д. І. Мейер виділяв, що до майна належать як речі, так і права на чужі дії. Вчений вказував, що в літературі часто об'єкт права називають річчю (*res*), яка охоплює як речі в фізичному сенсі, так і чужі дії, однак, найдоцільніше використовувати термін «майно»¹⁵. Г. Ф. Шершеневич вважав, що суб'єктивне право не може бути об'єктом права, а поняття «майно» слід розуміти у юридичному та економічному значеннях. З економічної точки зору – це запас благ, з юридичної – сукупність майнових відносин¹⁶.

У свою чергу, Л. О. Новосьолова наголошує, що права вимоги належать до майна, більше того, вона обґрунтовує необхідність існування абсолютних прав на такий об'єкт як право вимоги. Без цього неможливо визначити природу відносин кредитора з третіми особами, які претендують на майнову цінність – право вимоги кредитора.¹⁷ У свою чергу В. О. Лапач наголошує на тому, що «поняття «майно» має два полюси, одному з яких перебувають речі, на іншому – зобов'язальні права вимоги». Вчений зазначає, що проблема полягає не в тому, що майнове право може виступати в якості об'єкта правовідносин, а в тому, що таке право наділяється рядом речово-правових характеристик, набуваючи можливість відносно автономного існування поза рамками первісного зобов'язання, в результаті чого виникає т.зв. «зобов'язальна квазіріч»¹⁸. Дійсно, зобов'язальне право вимоги як особливий різновид майна не може виступати річчю в прямому сенсі цього слова, а є на рівні з речами об'єктом цивільних прав. У такій ситуації виникатиме конструкція «право на право». Як зазначає, М. І. Брагінський¹⁹, зародження схеми «право як об'єкт права» розпочинається із римського права, а саме: разом із речами об'єктом права власності визнавалося *iura in re aliena** – «право на чужу річ». До таких прав на чужу річ відносили «право на користування чужою річчю» та «право на розпорядження чужою річчю». В. В. Байбак вважає, що конструкція «право на право» заслуговує на увагу та в її основу покладена категорія «безтілесних речей», яка бере свій початок ще у римському праві²⁰. Під «безтілесною річчю» (*res incorporales*) в римському праві традиційно вважалися нематеріальні об'єкти (які не мали фізичної форми, не були уречевлені). Самі ж речі (*res corporeales*) ніколи не охоплювалися цим поняттям²¹. Аналізуючи положення Цивільного кодексу Російської Федерації, І. Гумаров вважає, що є всі підстави зарахувати і деякі майнові права до категорії речей²². Однак, не можна погодитися з вищезазначеною позицією, адже під самим поняттям «річ» розуміється певний матеріальний об'єкт, яким можна володіти як фактично (*corpus possessionis* – фізичне володіння майном), так і юридично.

На наш погляд, доцільніше говорити про «безтілесне майно», аніж про «безтілесну річ». Перше є ширшим поняттям, а також включає в собі такі об'єкти цивільних прав як речі, майнові права тощо. Зокрема, згідно ст. 177 ЦК України, об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги тощо.

На протигагу римському праву, законодавство України встановлює чіткий перелік об'єктів цивільних прав, тому право вимоги не можна ототожнювати з «безтілесною річчю» (у сучасному розумінні цього поняття), оскільки речі та майнові права є окремими різновидами майна. Отже, щодо майнових прав, доцільніше вживати поняття «безтілесного майна», а не «безтілесної речі».

Окрім того, вважаємо положення ч. 2 ст. 190 ЦК України, в якій закріплено, що майнові права є неспоживною річчю, не зовсім правильним. У даному випадку законодавцем не розмежовуються поняття «річ», «майно» та «майнове право». На нашу думку, поняття «майно» є ширшим та включає в собі як речі, так і майнові права. Ця позиція закріплена у ч. 1 ст. 190 ЦК України, а саме: «*Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.*» У той же час ч. 2 ст. 190 ЦК

* Поняття «*iura in re aliena*» показує, що під правом на чужу річ розуміється юридичне панування, що належить одній особі щодо декількох сторін речі, що належить на праві власності іншій особі. Російський цивіліст М. І. Крилов стверджує, що під «правом на чужу річ» розуміється володарювання однієї особи над річчю, яка є власністю іншої особи. Окрім того, зустрічається визначення, як права обмеженого панування над річчю. // Див. докладніше: *Иоффе О. С., Мусин В. А.* Основы римского гражданского права. – Л., 1974; *Крылов Н. И.* Система римского гражданского права. Курс лекций. – М., 1871, Т. 1.

Україні містить суперечливі положення щодо належності майнових прав до неспоживчої речі. Мало того, ч. 1 ст. 177 ЦК України закріплює майнові права як самостійний об'єкт цивільних прав, який не належить до речей. Таким чином, поняття «річ» та «майнові права» є різними об'єктами цивільних прав, а тому неправильним є отожднення права з неспоживчою річчю.

Враховуючи те, що зобов'язальне право вимоги виступає різновидом майна, необхідно виділити його характерні особливості.

1. Спрямованість на задоволення потреб особи. Про цю характеристику майна згадували ще О. П. Сергеев та Ю. К. Толстой.²³ Здатність задовольняти потреби виражається через реалізацію права вимоги, через безпосереднє пред'явлення вимоги боржнику та її задоволення. Сама вимога спрямовується на задоволення конкретних інтересів правомочних осіб. У науці виділяють поняття інтересу в об'єктивному праві та в суб'єктивному праві. Р.Ерінг відмічав, що кожне суб'єктивне цивільне право існує для того, що надавати людині яке-небудь майнове чи немайнове благо, яке служитиме задоволенню її потреб²⁴. Розглядаючи суб'єктивне право вимоги, яке виникає у правомочної особи, необхідно сказати, що таке право базується на конкретному інтересі. Як стверджував Г. Ф. Шершеневич, право існує доти, поки існує боротьба інтересів²⁵. Базуючись на своїх інтересах, люди вступають у правовідносини один з одним, а тому саме з формуванням і усвідомленням своїх інтересів виникає й необхідність в правовому регулюванні. Як зазначає С. В. Михайлов, суть встановлення цивільних прав полягає в досягненні людиною певних благ, які по своїй природі можуть належати не тільки до матеріальної, а й нематеріальної (духовної) сфери. У цьому плані інтерес складає зміст відносин між людиною і благом, адже інтерес як об'єктивна категорія, притаманна кожному суб'єкту, являє собою соціальну потребу в досягненні благ – і перш за все майнових, досягнення яких здатне «зняти» його залежність від оточуючих соціальних умов, пристосувати його до них. Основною ознакою блага як предмета суб'єктивного права виступає здатність задоволення тих чи інших інтересів суб'єкта, а оскільки інтереси – це потреби, які носять суспільний характер, то не тільки матеріальні, а й ідеальні блага вкочуються в предмет цивільного права²⁶. Таким чином, права вимоги як безтілесне майно також здатне задовольняти інтереси (потреби) конкретних суб'єктів.

2. Має певну цінність (соціальну, економічну). Попри те, що право вимоги належить до т.зв. безтілесного майна, воно становить певну цінність та здатне задовольняти майнові інтереси. Право вимоги як і будь-яке майно підлягає оцінці. Порядок здійснення оцінки регулюється Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440²⁷. У Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» виділяють два види об'єктів, які пов'язані із оцінкою прав вимоги. Зокрема, це об'єкти у нематеріальній формі – об'єкти оцінки, які не існують у матеріальній формі, але дають змогу отримувати певну економічну вигоду (фінансові інтереси (частки (паї, акції), опціони, інші цінні папери та їх похідні, векселі, дебіторська і кредиторська заборгованість тощо), а також інші майнові права; об'єкти оцінки у формі цілісного майнового комплексу – об'єкти, сукупність активів яких дає змогу провадити певну господарську діяльність. Звичайно, права вимоги при оцінці майнового комплексу не виступають окремим різновидом майна, адже оцінюється комплекс в цілому, однак, відіграють вагомий роль при оцінці активів. Ми притримуємося позиції, що майновий комплекс – це об'єкт, сукупність майна та майнових прав якого забезпечує провадження певної діяльності.

3. Здатне перебувати в обігу (оборотоздатність). Відповідно до ст. 178 ЦК України об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Оборотоzdатність об'єктів цивільних прав означає можливість здійснення щодо них будь-яких правочинів, їх спадкування та інших дій згідно з цивільним законодавством²⁸. Таким чином, об'єкти цивільних прав поділяються на оборотоzdатні (які можуть без обмежень переходити від однієї особи до іншої), обмежені в обороті (коли об'єкти можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом), та об'єкти, вилучені з обороту, тобто ті, перебування яких в обороті не допускається. Права вимоги майнового характеру, на відміну від немайнових прав вимоги, можуть перебувати у обігу. Звичайно, законодавством передбачено ряд обмежень щодо оборотоzdатності майнових прав. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. (із наступними змінами та доповненнями)²⁹, нотаріуси вправі накласти та зняти заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації. Така заборона накладається: у випадку повідомлення установи банку, підприємства або організації про видачу громадянину позики (кредиту) на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю жилого будинку (квартири); при посвідченні договору довічного утримання; при посвідченні договору про заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна; за повідомленням іпотекодержателя; в усіх інших випадках, передбачених законом. При накладенні відповідної заборони відчуження майна (майнових прав, в т.ч. прав вимоги майнового характеру) права вимоги переходять у категорію майна обмеженого в обігу.

4. Особливістю права вимоги як майна є те, що воно має двоїсту природу: з одного боку, це суб'єктивне право кредитора, яке виникає у зобов'язанні між кредитором та боржником. Це право кредитора отримати виконання обов'язку боржником (так зване «внутрішнє» право) в межах основного зобов'язання. З іншого – це право, яке виступає предметом вторинного зобов'язання (щодо переходу права вимоги від первісно-

го до нового кредитора), що, в свою чергу, супроводжується заміною сторін у зобов'язанні. Відповідно, у першому випадку, право вимоги – це суб'єктивне право кредитора, яке становить елемент змісту зобов'язання та якому зажди кореспондує обов'язок боржника щодо виконання вимоги кредитора. У другому – це об'єкт, який передається новому кредиторі (дія щодо передачі даного об'єкта опосередковує заміну кредитора у основному зобов'язанні).

Враховуючи наведене вище, обґрунтованим вбачається висновок про те, що право вимоги належить до безтілесного майна, яке здатне перебувати у цивільному обігу. Основною відмінністю такого різновиду майна є те, що право вимоги має двоїсту природу: по-перше, це суб'єктивне право кредитора вимагати конкретної поведінки у боржника; по-друге, це об'єкт, який може переходити від первісного до нового кредитора.

¹ Байбак В. В. Обязательственное требование как объект гражданского оборота. – М.: Статут, 2005. – 222 с.

² Воицко А. В. Возражения должника из личности cedentia // Проблемы защиты субъективных гражданских прав. Сборник научных трудов. Вып. 4. – С. 65-69.

³ Галинская Ю. Права требования как объекты гражданских прав // Інформаційний Інтернет-ресурс «Служба «Лента новостей» // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30126212>

⁴ Лапач В. А. Система объектов гражданских прав: Теория и судебная практика. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 544 с.

⁵ Скловский К. И. Договор об уступке права требования (факторинг) в судебной практике. – М.: Дело, 2000. – 512 с.

⁶ Туктаров Ю. Е. Имущественные права как объекты гражданско-правового оборота // Актуальные проблемы гражданского права: Сб. статей / Под ред. О. Ю. Шилохвоста. – М.: Норма, 2003. – Вып. 6. – С. 140.

⁷ Почуйкин В. В. Уступка права требования: основные проблемы применения в современном гражданском праве России. – М.: Статут, 2005. – 203 с.

⁸ Венецька М. В. Право вимоги // Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2009. – С. 634.

⁹ Тарнопольская С. В. Право требования в гражданском обороте // Объекты гражданского оборота: Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 144.

¹⁰ Фогельсон Ю. Б. Избранные вопросы общей теории обязательств: Курс лекций. – М.: Юристъ, 2001. – С. 63.

¹¹ Гавзе Ф. И. Обязательственное право (общие положения). – Минск: Изд БГУ им. В. И. Ленина, 1968. – С. 10-11.

¹² Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В. М. Коссака. – К.: Істина, 2004. – С. 236.

¹³ Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 47. – Ст. 251.

¹⁴ Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 року (із наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 07.05.1996. – 1996 р. – № 19. – Ст. 80.

¹⁵ Мейер Д. И. Русское гражданское право: В 2 ч. Ч. 1. По испр. и доп. 8-му изд., 1902. – М., 1997. – С. 139.

¹⁶ Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Учебное пособие (по изд. 1910-1912 гг.). Т. 2. Вып. 2, 3, 4. – М., 1995. – С. 193.

¹⁷ Новоселова Л. А. Сделки уступки права (требования) в коммерческой практике. Факторинг. – М., 2003. – С. 150.

¹⁸ Лапач В. А. Система объектов гражданских прав: Теория и судебная практика. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 274.

¹⁹ Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Общие положения. – М.: Статут, 1999. – 848 с.

²⁰ Байбак В. В. Обязательственное требование как объект гражданского оборота. – М.: Статут, 2005. – С. 18.

²¹ Братусь Д. О бестелесном в гражданском праве // Інформаційний Інтернет-ресурс «Служба «Лента новостей» // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30126677>

²² Гумаров И. Понятие вещи в современном гражданском праве России // Хозяйство и право. – 2000. – № 3. – С. 81.

²³ Гражданское право: Учебник. Ч. 1. 2-е изд. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М., 1996. – С. 205.

²⁴ Михайлов С. В. Категория интереса в российском гражданском праве. – М.: Статут, 2002. – С. 17.

²⁵ Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. – М., 1911. – С. 83.

²⁶ Михайлов С. В. Категория интереса в российском гражданском праве. – М.: Статут, 2002. – С. 59.

²⁷ Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 // Офіційний вісник України від 26.09.2003. – 2003. – № 37. – С. 64. – Ст. 1995, код акта 26384/2003

²⁸ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В. М. Коссака. – К.: Істина, 2004. – С. 166.

²⁹ Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року (із наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 28.09.1993. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

Резюме

У статті «Право вимоги як особливий різновид майна» аналізується поняття та правова природа права вимоги як особливого різновиду майна, наголошується на можливості перебування зобов'язальних прав вимоги у цивільному обігу.

Ключові слова: право вимоги, майно, майнові права, об'єкти цивільних прав, цивільний обіг, заміна сторін у зобов'язанні, уступка права вимоги.

Резюме

В статье «Право требования как особая разновидность имущества» анализируется понятие и правовая природа права требования как особой разновидности имущества, отмечается возможность пребывания обязательственных прав требования в гражданском обороте.

Ключевые слова: право требования, имущество, имущественные права, объекты гражданских прав, гражданский оборот, замена сторон в обязательстве, уступка права требования.

Summary

The article «The Right of Demand as a Special Type of Property» deals with the analysis of the legal nature of the right of demand as a special type of property, focusing on the possibility of obligatory rights' of demand civil circulation.

Key words: the right of demand, property, property rights, the objects of civil rights, civil circulation, replacing parties in the obligation, cession of rights.

Отримано 14.10.2010

О. О. ГОРБАЧОВА

Оксана Олегівна Горбачова, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

З огляду на проведення в Україні пенсійної реформи, виникла нагальна потреба у законодавчій регламентації та організації ефективного недержавного пенсійного забезпечення. У зв'язку з цим перед науковцями постало багато питань як загально правових, так і питань цивільного права як галузі юридичної науки. Зокрема, на даний час чітко не врегульовано проблеми: визначення правосуб'єктності недержавного пенсійного фонду (далі – НПФ) та його право-, дієздатності як її складових частин; статусу, повноваження адміністратора НПФ, компанії з управління активами НПФ та зберігача НПФ як осіб, через здійснення діяльності яких виникає та здійснюється правосуб'єктність та які є представниками НПФ у правовідносинах з вкладниками/учасниками НПФ.

Проблеми поняття та правосуб'єктності юридичної особи розглядалися багатьма науковцями, зокрема такими як: В. К. Андреев, В. В. Галов, С. А. Зінченко, В. К. Мамутов, Н. О. Саніахметова, Р. О. Халфіна, Є. О. Харитонов та іншими. У свою чергу питання представництва юридичними особами інтересів інших юридичних осіб розроблялись зокрема такими цивілістами, як І. О. Гелецькою, Ю. В. Віткою, С. Г. Керимовим та іншими. Але, ці поодинокі праці не вирішили поставлених питань, а ще більше загострили їх нагальність.

Мета даної наукової публікації полягає у висвітленні цивільно-правових питань поняття, особливостей право- та дієздатності недержавного пенсійного фонду, як частин його правосуб'єктності; представництва адміністратором НПФ, компанією з управління активами НПФ та зберігачем НПФ як належними та повноважними особами від імені/на користь НПФ.

На початку ХХ століття П. І. Стучка обстоював думку про тісний взаємозв'язок загального поняття особи, її правоздатності, понять юридичної особи та суб'єкта права¹. У свою чергу О. Безбабіна ставить під сумнів тотожність понять правосуб'єктність юридичної особи та її правоздатність².

О. О. Красавчиков висловлював думку, що правосуб'єктність виступає мірою здатності осіб до прийняття участі в певних цивільних правовідносинах³. Н. С. Кузнецова зі свого боку розглядає лише правоздатність юридичної особи, але в роботах аналізується також дієздатність такої особи⁴. Крім того, зокрема В. М. Кравчуком та Г. Федіяком підтримується думка про віднесення до складових частин правосуб'єктності правоздатності, дієздатності і деліктоздатності юридичних осіб⁵. Також В. Д. Фролов вирізняє як складові правосуб'єктності правочиноздатність — здатність здійснювати правочини; деліктоздатність — здатність нести відповідальність за правопорушення; бізнесдієздатність — здатність займатися підприємницькою діяльністю юридичної особи⁶.

Але, не зважаючи на вищенаведені наукові доробки, більшість науковців погоджуються в тому, що поняття правосуб'єктності базується на двох основних поняттях: правоздатність та дієздатність⁷.

Отже, цивільна правосуб'єктність юридичної особи – це її здатність бути суб'єктом цивільних відносин та складається з цивільної правоздатності (ст. 91 ЦКУ)⁸ та цивільної дієздатності⁹ (ст. 92 ЦКУ) цієї особи¹⁰.

Цивільна правоздатність юридичної особи — це її здатність мати цивільні права і обов'язки, яка виникає з моменту створення юридичної особи і припиняється з дня внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб запису про припинення її діяльності¹¹.

У цивілістичній науці розрізняють загальну, спеціальну та галузеву правоздатність.

На сьогодні в цивільному праві України виникають передумови до відмови від спеціальної правоздатності юридичної особи, яка закріплювалась ст. 26 ЦК УРСР, тобто юридична особа має лише ті права та